

Het mysteriespel

Het gestolen graan

In de brugklas wordt het hofstelsel weergegeven als een economisch systeem; een domein dat als een autarkie te werk gaat. Vaak wordt het sociale aspect hierin onderbelicht, hoewel die vrij duidelijk aanwezig was. Leerlingen behandelen wel de rechten/plichten van een vrije/horige boer, maar hier wordt niet dieper op in gegaan. Een werkvorm als een mysteriespel is perfect te gebruiken om leerlingen bewust te maken van de sociale verschillen tussen horige en vrije boeren. Daarnaast maken ze kennis met de gang van zaken op een domein.

Leerlingen hebben bovendien vaak moeite met het selecteren van primaire en secundaire bronnen om een probleem of vraagstelling op te lossen. Om het mysterie op te kunnen lossen zullen ze deze vaardigheid moeten toepassen en dus ontwikkelen (met behulp van een klasgenoot). Naast de vaardigheid van bronnen selecteren moeten zij dus ook de vaardigheid 'samenwerken' toepassen.

Onderwerp: De opkomst van het hofstelsel met daarin de opkomende horigheid. De indeling van een domein en de activiteiten, die zich hierop plaatsvonden, zoals herendiensten.

Tijdsduur: Een(of twee) lesuur van 50 minuten. Ligt aan niveau/klas

Activiteit: Leerlingen gaan aan de hand van een mysterie op zoek naar de dader van het gestolen graan.

Doelen:

- Leerlingen kunnen drie plichten van een horige boer noemen.
- Leerlingen kunnen twee rechten van een horige boer noemen.
- Leerlingen kunnen twee rechten/plichten van een vrije boer noemen.
- Leerlingen kunnen één voordeel/nadeel noemen van een vrij/horige boer.
- Leerlingen kunnen 2 dingen noemen, die een domeinheer verplicht is aan zijn horige boeren.
- Leerlingen kunnen een eigen gevormde definitie geven van de volgende begrippen: domein(heer), horige, herendiensten, hofstelsel, autarkie, rentmeester, pacht, hoeveland en vronland.
- Leerlingen kunnen constructief samenwerken.
- Leerlingen leren uit een hoeveelheid informatiemateriaal te selecteren en te classificeren.
- Leerlingen kunnen aangeven welke denkstappen zij hebben gezet en hoe zij tot een oplossing zijn gekomen en hierin hun argumenten duidelijk maken.

- Beginsituatie:** Gemaakt voor leerlingen van klas 1 gemengd theoretisch/havo. Eventueel aan te passen voor vwo leerlingen door opdrachten in te diepen. (Bijv. begrippen zelf laten vinden) Kan zowel voor, als na het behandelen van de lesstof over het hofstelsel gebruikt worden.
- Vorbereiden:** Bij een klas van 30 leerlingen, die in groepjes van twee werken:
15x kaartjes afdrukken
30x Opdrachten blad afdrukken
15x verhaal afdrukken
15x enveloppen
- Instrueren:** **Wat gaan we doen:** In groepjes van twee een diefstal uit de middeleeuwen oplossen.
Hoe gaan we het doen: In duo's losse informatiekaartjes onderzoeken en op basis daarvan de dief ontmaskeren.
Waarom doen we dit: Je leert een oplossing te vinden d.m.v. het selecteren van informatie in een samenwerkingsverband.
- Uitvoeren/en tussenbespreking:**
- Leerlingen gaan, na een korte toelichting, de vragen eerst zelfstandig beantwoorden. (10 min.)
  - Tussenbespreking: Wat wordt er gedaan om de vragen te beantwoorden. En tips voor het vinden van de antwoorden. (10 min)
  - Leerlingen gaan verder en gebruiken de tips om informatie te selecteren. De docent loopt rond om te kijken hoe de groepjes het doen en voor eventuele begeleiding. (20 min.)
  - Beantwoorden kennisvragen. (10 min.)
- Nabespreken:** **Wat:** Behandeling opdrachtenblad.
Hoe: Hoe hebben jullie het gedaan? Wat deden jullie waardoor het goed ging?
Waarom: Waarom hebben jullie het zo aangepakt?
- Vervolg:** De docent kan in de volgende lessen terugverwijzen naar de personen in het spel. Daarnaast kunnen de antwoorden op enkele opdrachten gebruikt worden als stof dat afgetoetst zal worden.
- Achtergrond informatie:** Het hofstelsel/domeinstelsel is een Vroeg Middeleeuws systeem waarin landgoederen(hoven, domeinen) worden geëxploiteerd op basis van het tweeledig domein.¹ De karakters zijn geheel fictieel, maar komen zoveel mogelijk in overeenstemming met de historische werkelijkheid
- Werkmateriaal:** Mysterie kaartjes(kopiëren + knippen) "Het gestolen graan"
Opdrachtenblad(Kopiëren): "Het gestolen graan"

---

¹Istaván Bejczy, Een kennismaking met de middeleeuwse wereld, (Bussum 2009) blz. 197

Ter verduidelijking

Beginsituatie

In de vmbo/havo-brugklas zijn de standen ridders/adel en monniken al behandeld in de vorige hoofdstukken. Ter introductie van de horige/vrije boer zal dit mysteriespel gespeeld worden. De les moet gestructureerd lopen en de docent moet alert zijn op de groepsprocessen binnen de duo's. Er moet rekening gehouden worden met de tijd, complexiteit van het mysteriespel en de samenwerking tussen de twee leerlingen.

Tijdsduur

De mysterie is op te lossen binnen 50 minuten. Er kan ook worden gekozen voor een lessenreeks van twee lessen, waarin er eerst wordt gekeken naar de begrippen en vervolgens naar de dader.

Vorbereiden

De leerlingen moeten in groepjes van twee bij elkaar zitten. Per groepje moet er één setje uitgeknipte informatiekaartjes in een envelop aanwezig zijn met daarop het intro verhaal geplakt. (Bij een eerste les met het mysteriespel kan de docent de leerlingen de kaartjes eerst laten uitknippen). Daarnaast moet iedere leerling beschikken over een opdrachtenblad. Bij een klas van 30 leerling moet er dus 15x de informatiekaartjes worden uitgeprint en 30x het opdrachtenblad.

Op het schoolbord staat het schema voor de les(activiteit):

Bijv.:

WIE HEEFT HET GRAAN GESTOLEN?

1. Diefstal oplossen.
2. Bewijzen wie de dader is.
3. Wat heb je gedaan om achter de dader te komen?

Instrueren

1. Wat gaan we doen?

We gaan in groepjes de diefstal oplossen die zich in de Middeleeuwen heeft plaatsgevonden. We gaan opzoek naar de dader door bewijsmateriaal bij elkaar te zoeken, die erop wijzen dat hij/zij het gedaan heeft. Daarbij is het belangrijk dat we kunnen vertellen hoe we de schuldige hebben ontmaskerd. Daarnaast zullen we veel begrippen leren over het leven van een boer in de Middeleeuwen.

2. Waarom doen we dit?

- We gaan zelf leren over de Middeleeuwen, zonder dat uit de boeken over te halen.

- We zullen leren hoe het leven in de Middeleeuwen was voor een horige/vrij boer,
- We leren in groepjes samenwerken.
- We leren met argumenten/bewijs een antwoord te geven op de vraag wie de schuldige is.
- We hebben een leukere/afwisselende les.

3. Hoe gaan we het doen?

In groepjes van twee, losse overeenkomstige kaartjes bij elkaar leggen in een categorie “schuldigen” of “begrippen”

- Schrijf je antwoorden duidelijk op je antwoordenblad.
- We houden een tussenbespreking om te kijken wat/hoe jullie het doen. Daarna zal ik in de klas rondlopen om vragen te beantwoorden. Je hoeft je vinger dus niet op te steken.

Uitvoeren en tussenbespreking

Nadat de leerling in tweetallen bij elkaar zitten, deelt de docent de opdrachtenbladen uit en de gesloten enveloppen. Leerlingen mogen ze nog niet openmaken.

De docent begint met de situatie, zoals die staat op het grote strookje: “Wie heeft het graan gestolen?” De docent kan het strookje oplezen, of de les beginnen met het verhaal uit het hoofd te vertellen. Vervolgens wordt er verteld dat de leerlingen de diefstal mogen oplossen. De leerlingen mogen daarna de enveloppen openmaken en de vragen proberen te beantwoorden.

Na ongeveer 5/10 minuten legt de docent de les stil om te bespreken wat de verschillende groepjes aan het doen zijn. Het doel van deze tussenbespreking is om leerling er op te wijzen dat het selecteren of categoriseren van de verschillende strookjes een beter overzicht geeft. Leerlingen die dat al hebben gedaan kunnen als voorbeeld dienen.

De volgende 20 minuten gaan de leerlingen zelfstandig aan het werk. De docent zal rondlopen om te kijken of de leerlingen al verdachten hebben. Het is de bedoeling dat de leerlingen gaan nadenken welke kaartjes bewijs leveren om hun mening te bevestigen. Zeg wel duidelijk dat ze uiteindelijk een keuze moeten maken en moeten aangeven welke bewijsstukken/argumenten ze hebben.

De docent zal de leerlingen ook begeleiden bij het maken van de kennisvragen in de tweede les. Voor deze vragen moeten de kaarten op een andere manier gecategoriseerd worden, namelijk op begrip. Daarnaast moet de leerling goed kijken naar de teksten van de horige/vrije boer. Het formuleren van de begrippen moet zo volledig mogelijk. Komen leerlingen er niet uit kunnen de begrippen uitgelegd worden met citaten die zij vinden op de strookjes.

Nabespreking

De nabespreking zal als volgt gaan:

- Wie heeft het graan gestolen? En wat waren de redenen voor de diefstal?
- Hoe hebben we de diefstal opgelost?
- Wat zijn de antwoorden op de kennisvragen?
- Waarom hebben we dit gedaan?

De docent vraagt aan enkele groepjes naar hun verdachte. De leerlingen zullen hun antwoorden kunnen aflezen van hun antwoordenblad. Er wordt niet verteld of het antwoord juist/fout is, maar laat de andere groepjes ook wat vertellen over hun mening. De groepjes kunnen vervolgens hun argumentatie laten gelden en de docent kan de groepjes met elkaar laten discussiëren.

Antwoord: Er zijn meerder antwoorden goed, maar het meest voor de hand ligt boer Dirk.

Vervolgens kan er aan enkele groepjes worden gevraagd wat de groepjes hebben gedaan om tot het antwoord te komen.

Antwoord: Lezen, selecteren/categoriseren en antwoord op basis van bewijs/argumenten.

De docent kan hierbij aangeven dat deze vaardigheden erg belangrijk zijn voor het vak geschiedenis. (onderzoeksvaardigheid)

De vraag "wat is er zo erg aan gestolen graan" kan opdagen in de klas. De docent kan deze vraag terugkaatsen. Met het mysteriespel hebben de meeste leerlingen hopelijk een historisch besef op gedaan dat graan voor boeren belangrijker was dan voor de graaf.

Behandel vervolgens de kennisvragen aan de hand van het antwoordenblad.

Als laatste onderdeel zal er gekeken worden naar het waarom-gedeelte. De volgende vragen kunnen dan gesteld worden.

- Wat hebben we nu eigenlijk geleerd?
- Is dit een goede manier om te leren? (selecteren, categoriseren, kennis vergaren)
- Is dit een goede manier om te leren dat je een bepaald antwoord moet onderbouwen met bewijs of argumenten?(feit/mening)

Kaarten:

Het gestolen graan

Het is laat in de middag in de zomer van het jaar 750, wanneer graaf Egibald zijn vrije boeren belasting laat betalen. Eén voor één komen de boeren langs om hun pacht in te leveren, sommige met veel tegenzin. Egibald vraagt de boeren iedere maand drie zakken met graan in te leveren. Door de rentmeester wordt alles opgeschreven. Iedereen heeft die middag zijn graan ingeleverd en gaat weer terug naar hun land.

De horigen komen net van het land af en gaan terug naar hun kleine boerderijen. De volgende ochtend komt graaf Egilbald terug naar zijn opslagplaats en ontdekt dat één van zijn zakken is gestolen! Snel rent hij naar zijn landhuis en roept naar zijn vrouw: "Mijn graan is gestolen!" Dit vergeeft Egilbald de dief nooit meer, hij zal de dief ontmaskeren!

Het mysterie

Wie heeft het graan gestolen?

Wat is de reden voor de diefstal?

Als vrije boer moeten we meer **pacht** inleveren bij de graaf dan de horige boeren, maar we hoeven geen herendiensten te verrichten voor de graaf.
Vrije boer Dirk

1.

Als **domeinheer** zorg ik ervoor dat de horige boeren worden beschermd tegen aanvallen van rovers. In ruil daarvoor moeten zij werken op het **vroonland** en klusjes(**herendiensten**) voor mij doen.
Graaf Egibald

2.

Het wordt steeds moeilijker om het hoofd boven water te houden als **horige** boer. De graaf eist namelijk steeds meer diensten en belasting van ons.
Horige boer Frederik

3.

Wij bewerken de grond op het **hoeveland** van graaf Egibald. Een groot deel van de oogst moeten we gebruiken als pacht. De rest mogen we voor ons zelf gebruiken.
Vrije boer Dirk

4.

Als **rentmeester** houd ik bij wie de pacht inlevert en wie dat niet doet. Daarnaast beheer ik het **hoeveland** van graaf Egibald als hij afwezig is.
Rentmeester Frans

5.

Dat de vrije boeren worden beroofd is hun eigen schuld. Dan moeten ze maar bescherming aan mij vragen. Daarvoor moeten ze wel wat voor terug doen.
Graaf Egibald

6.

Van graaf Egibald mocht ik niet trouwen met boer Dirk. De graaf mag over mij beslissen met wie ik trouw.
Dochter boer Frederik; boerin Elisa

7.

Ik ben laatst beroofd van mijn graan en kippen. Nu moet ik helemaal opnieuw beginnen met oogsten, ik heb veel verloren. Het is erg moeilijk om mijn **pacht** af te betalen.
Vrije boer Dirk

8.

Graaf Egibald is een strenge heer. Drie zakken graan per maand is veel te veel voor de boeren, ik vind het zielig. Laats is boer Dirk zelfs bestolen!
Rentmeester Frans

9.

Ik heb een mooi groot herenhuis op het **vroonland**.
Graaf Egibald

10.

Wanneer de dief bekend is, moet ik een boete geven. Deze mag ik dan zelf houden.

Rentmeester Frans

11.

Soms begraven we wat extra graan bij de boom achter ons huis, anders hebben we niet genoeg eten voor onze twaalf kinderen. Als de graaf hier achter komt zullen wij verbannen worden.

Vrouw van boer Frederik; boerin Hetty

12.

Op mijn **vroonland** heb ik een molen, een brouwerij, een spinnerij en een opslagplaats. Daar moeten de horigen de herendiensten verrichten. Ze krijgen hier niet voor betaald.

Graaf Egibald

13.

We gebruiken geen geld om onze belasting te betalen. Wij betalen vaak met natuurlijke producten zoals graan of dieren. Onze **pacht** betalen wij dus in natura.

Vrouw van boer Frederik; Boerin Hetty

14.

Wij leven in een **landbouwsamenleving**. Dat betekent dat er veel mensen werken op het platteland. Ik heb nog nooit een stad gezien.

Horige boer Frederik.

15.

Op het jaarlijkse feestmaal, die de **domeinheer** ons verplicht is, heeft mijn dochter boer Dirk ontmoet.

Horige boer Frederik

16.

Als we na het werken op het **hoeveland** en klaar zijn met alle klusjes op het vroonland hebben we tijd over voor ons eigen stuk land.

Dochter van boer Frederik; boerin Elisa

17.

Om gebruik te maken van de molen van de graaf, moeten we meer belasting betalen. Wij mogen niet zelf graan maken of brood bakken, dus zijn we genoodzaakt de molen van de graaf te gebruiken.

Boer Dirk

18.

Eigenlijk is het leven op een **domein** net als een klein dorpje. We produceren onze eigen producten voor de hele gemeenschap. We leven zelfvoorzienend; **autarkisch**.
Graaf Egibald

19.

Het **domein** is verdeeld in een **vroonland** en een **hoeveland**.
Vrouw van boer Frederik: Boerin Hetty

20.

Opdrachtenblad

Het gestolen graan

Namen: .....

Klas: .....

Deel 1: Oplossen van de diefstal.

Wie heeft het graan gestolen?

.....
.....

Welke strookjes bewijzen je mening?

.....
.....
.....
.....
.....

Wat was de reden voor het stelen van de graan?

.....
.....

Welke strookjes bewijzen je antwoord?

.....
.....
.....
.....
.....

Deel 2: Kennis over het leven op een domein.

1. Beschrijf in eigen woorden de volgende begrippen. Gebruik hierbij de informatiekaartjes.

Domein: .....
.....
.....
.....

Domeinheer: .....
.....
.....
.....

Hoeland: .....
.....
.....
.....

Vroonland: .....
.....
.....
.....

Horige: .....
.....
.....
.....

Herendiensten: .....
.....
.....
.....

Rentmeester: .....

.....

.....

.....

Pacht: .....

.....

.....

.....

Autarkie: .....

.....

.....

.....

2. Wat zijn de verschillen/overeenkomsten tussen een horige(Boer Frederik) en een vrije boer(Boer Dirk)?

	Verschillen	Overeenkomsten
Horige boer		
Vrije boer		

3. Wat is het voordeel en een nadeel om een horige boer (boer Frederik) te zijn? En wat geldt er voor een vrije boer (Boer Dirk)?

	Voordeel	Nadeel
Horige boer	....	....
Vrije boer	....	....

4. Welke dingen is de domeinheer (Graaf Egibald) verplicht aan de boeren?

.....
.....
.....
.....
.....

Antwoordenblad:

Antwoordenblad

Het gestolen graan

Deel 2: Kennis over het leven op een domein.

1. Beschrijf in eigen woorden de volgende begrippen. Gebruik hierbij de informatiekaartjes.

Domein: Gebied onder bestuur van een domeinheer. Hoeveland en vronland zijn hier onderdeel van. Zowel horige als vrije boeren werken hierop. Het werkt als een autarkie.

Domeinheer: Te beheerser van het domein. Bepaalt verschillende dingen over de horigen(bijvoorbeeld of ze mogen trouwen). Daarnaast neemt hij pacht in.

Hoeveland: Deel van het domein waar zowel de vrije- als horige boeren op werken. Hier wordt het land bewerkt. De rentmeester houdt een oogje in het zeil, wanneer de domeinheer weg is.

Vronland: Deel van het domein waar bijvoorbeeld de molen, de brouwerij maar ook het huis van de domeinheer opstaat. De horigen moeten hier klusjes op doen.

Horige: Boer met weinig vrijheid die bij een domein hoort. Mag niet van het domein af en moet de domeinheer gehoorzamen.

Herendiensten: Werk dat voor de domeinheer moet worden gedaan. Wordt gedaan op het vronland.

Rentmeester: Persoon die voor de eigenaar een landgoed beheert en de pacht controleert.

Pacht: Soort belasting dat de boeren moeten betalen aan de domeinheer en de rentmeester moet controleren. De pacht is in natura, want er was weinig geld.

Autarkie: Gebied dat zelfvoorzienend is. Dingen zelf produceert en ruilt.

2. Wat zijn de verschillen/overeenkomsten tussen een horige(Boer Frederik) en een vrije boer(Boer Dirk)?

	Verschillen	Overeenkomsten
Horige boer	<ul style="list-style-type: none"> - Niet vrij - Werk doen op vronland - Minder pacht betalen - Domeinheer gehoorzamen 	<ul style="list-style-type: none"> - Werken op hoeveland - Pacht betalen - Werken op een domein
Vrije boer	<ul style="list-style-type: none"> - Vrij - Meer pacht betalen - Hoeft geen toestemming van domeinheer 	

3. Wat is het voordeel en een nadeel om een horige boer(boer Frederik) te zijn? En wat geldt er voor een vrije boer(Boer Dirk)?

	Voordeel	Nadeel
Horige boer	<ul style="list-style-type: none"> - Onder bescherming van domeinheer - Minder pacht betalen 	<ul style="list-style-type: none"> - Niet vrij - Toestemming van domeinheer nodig - Hard werken(herendiensten)
Vrije boer	<ul style="list-style-type: none"> - Vrij om te bepalen wat hij/zij wil. - Minder werk(geen herendiensten) - Mag van het domein af(vrij) 	<ul style="list-style-type: none"> - Veel pacht betalen - Niet onder bescherming

4. Welke dingen is de domeinheer (Graaf Egibald) verplicht aan de boeren?

- Bescherming geven aan de horige boeren.
- Jaarlijks feestmaal.

Nawoord:

Het mysteriespel wordt al enkele jaren gebruikt in het geschiedenisonderwijs om leerlingen op een speelsere wijze kennis te maken met een geschiedenisonderwerp. Dit mysteriespel is naar voorbeeld van deze spellen gemaakt en heeft ook dezelfde structuur als de heren van het boek "*Actief historisch denken*" toepassen op hun mysteriespellen. Echter is dit mysteriespel gemaakt in opdracht van het vak vakdidactiek op de geschiedenisopleiding aan Windesheim Hogescholen. Ik ben een tweedejaars geschiedenis leerlinge, dat logischerwijs nog niet over alle kennis beschikt om een spel te creëren dat volledig foutloos toepasbaar is in de les. Echter heb ik met alle aspecten proberen rekening te houden, zodat het grotendeels te gebruiken is in een lessenreeks over het hofstelsel. Eventuele fouten zijn geheel te wijten aan mij.

Graag hoor ik tips voor eventuele aanpassing om dit mysteriespel te kunnen verbeteren.

Catelijne van Wilpen

cm.van.wilpen@gmail.com

<http://verledentijd.com>

<http://twitter.com/mevgeschiedenis>